

Bir Siyer/İslâm Tarihi Araştırmacısının Metin Temelli Problemleri*

The Text-Based Dilemmas of a Sīrah/Islamic History Researcher

- ✉ Kevser ÖZDOĞAN^a,
✉ M. Hanefi PALABIYIK^b

^aAtatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Siyer-i Nebi ve İslâm Tarihi ABD,
Erzurum, Türkiye

^bDokuz Eylül Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi,
İslâm Tarihi ABD,
İzmir, Türkiye

Received: 23.02.2023

Received in revised form: 23.04.2023

Accepted: 24.04.2023

Available online: 31.08.2023

Correspondence:

Kevser ÖZDOĞAN

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Siyer-i Nebi ve İslâm Tarihi ABD,
Erzurum, Türkiye

kvsrozdogan@hotmail.com

*Bu çalışma "İlk Müslümanlara Dair Evâil Söylümü" başlıklı Doktora Tezindeki bazı kısımların yeniden ele alınmasıyla hazırlanmıştır.

ÖZ Bugün akademik anlamda siyer çalışmak eskiden olduğundan daha zordur. Bilgiye erişimin artmış olması siyer çalışmayı kolaylaştırdığı düşünülse de doğru bilgiye ulaşılması zorlaşmış ve bu bilgilerin nasıl inceleneceği sorunları ortaya çıkmıştır. Bu çalışmamızda müellif veya anlatıcının, metni inşa ederken; araştırmacı veya okuyucunun inşa edilmiş metni anlayıp anlamlandırırken yaşadığı problemler ele alınmıştır. Müellif/anlatıcıdan kaynaklı olanlar, metnin oluşumu ve inşası sürecini kapsamaktadır. Araştırmacıya/okuyucuya bağlı olan sorunlar, bugünün insanı olan tarihçinin kaynaklara, olaylara, modern teoriler ve bakış açılarıyla bakmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca araştırmacının metni incelerken hangi yöntemi kullanacağı sorunu ise, tarihi bilim yapma çabası ve siyerin hadisten neş'et ettiği kabulü dolayısıyla yaşanmaktadır. Burada siyerin usulü ve sorunlarına dair yapılan çalışmalarda her zaman karşılaşılan kaynak, objektiflik, araştırmacının dil vb. yetersizlikleri gibi konular yerine çok fazla ön plana çıkmayan metin temelli unsurlar teorik açıdan ele alınmıştır. Makalemizde bu unsurların aşında bir problem veya eksiklik değil siyer çalışmanın gereklerinden olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Müelliften kaynaklı sorunların hakiki anlamda tespiti zor olmakla birlikte bunların farkında olarak metne yaklaşılmalıdır. Araştırmacıdan kaynaklı problemler ise, metnin yeniden anlamlandırılabilmesi için bir dereceye kadar gerekli unsurlardır. Siyer çalışmalarına dair genel geçer bir yöntem belirlemek zor olduğu için araştırmacının amacına ve haber tarzına göre ayrı ilkeler tespit edilmesi, yöntemin daha uygulanabilir bir noktaya taşınmasına yardımcı olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi; Siyer/İslâm Tarihi yazıcılığı; metin inşası; anı; yorum; anakronizm; yöntem

ABSTRACT In today's world, it is academically more difficult to study sīrah. Although it is thought that increased access to information makes it easier to study sīrah, reaching the correct information has become even more difficult and the problems have emerged concerning how to evaluate various information. In this study, while the author or narrator is constructing the text; the problems experienced by the researcher or reader while understanding and making sense of the constructed text are discussed. The ones depending on the text cover the periods of formation and construction of the text. Those about the researcher/reader stem from the fact that historians, as today's people, consider sources and events with modern theories and perspectives. Also, the problems of which method the researcher will use while examining the text, they are experienced because of the effort to transform history into a science and the acceptance that sīrah arose from ḥadīth. At this point, instead of matters such as source, objectivity and the incompetency of the researcher in terms of language etc., which are always encountered in works done on the method and problems of sīrah, the text-based elements not coming into prominence are addressed theoretically. It is tried to be shown that these elements are not actually problems or deficiencies, but they are necessities of studying sīrah. Though it is difficult to actually detect the problems arising from the author, still, a text must be taken into consideration regarding these. The problems based on the researcher are necessary factors to reinterpret the text up to a certain extent. For it is hard to determine a generally accepted method about sīrah studies, it has been concluded in the study that detecting individual principles according to the aim and narration style of the research can help the method become more applicable.

Keywords: Islamic history; Sīrah/Islamic historiography; text-construction; memory; comment; anachronism; method

EXTENDED ABSTRACT

In today's world, it is academically more difficult to study *sīrah*. Although it is thought that increased access to information makes it easier to study *sīrah*, reaching the correct information has become even more difficult, and problems have emerged concerning how to evaluate various information. This article aims to present these problems in the field and to suggest an alternative concept and method. In this article, the problems the researchers are desired not to experience while studying *sīrah*, which is quite difficult since these problems have become a vicious circle within themselves, are discussed based on text and researcher. At this point, instead of matters such as source, objectivity and the incompetency of the researcher in terms of language etc., which are always encountered in works done on the method and problems of *sīrah*, the text-based elements not coming into prominence are addressed theoretically.

The ones depending on the text cover the periods of formation and construction of the text. Those about the researcher stem from the fact that historians, as today's people, consider sources and events with modern theories and perspectives. Also, the problems of which method the researcher will use while examining the text, they are experienced because of the effort to transform history into a science and the acceptance that *sīrah* arose from *ḥadīth*. It is tried to be shown that these elements are not actually problems or deficiencies, but they are necessities of studying *sīrah*. Within this context, it is really hard to identify information accurately about forming the *sīrah* texts moving from other texts, whom to attribute the text both for the author and the source of the narration and what exactly were the changes the text was exposed to during the formation process. When it is considered that the available narrations in history and *sīrah* are basically information witnessing to the incident or the phenomenon or learnt from others, it is concluded that these narrations cannot stay far from the problems the memories experienced while emerging, and from the problems in text formation process and chronological problems. Therefore, *sīrah* texts should be approached by acknowledging that they are not void of these problems.

Anachronism, arising from the time/period difference between the researcher and text, ambiguity in texts, and historians' interpreting the texts according to their own time and own knowledge/presuppositions pose an obstacle for understanding the texts correctly. However, up to a certain extent, these problems based on the researcher are necessary factors to reinterpret the text. The researcher/historian must comment by acknowledging these and while making comments, s/he must use them in a way that eases understanding concepts/worlds/periods without assimilating them/identification. This is because, it is important for the historian to be able to use these circumstances so as to be able to understand and interpret the past, and to cover the differences between the past and today.

In the studies done on *sīrah* method and procedure, accepting certain principles and methods is one of the biggest illusions. Especially, the efforts to gather methods from Islamic sciences, like applying *ḥadīth* methodology to *sīrah* texts, prevents *sīrah*/history to stand on its own. Since it is difficult to determine a generally-accepted method for *sīrah* studies from either Islamic sciences or from other fields, the method for history/*sīrah* must be inferred from itself and must be analyzed in two steps, namely as formal and interpretive. In addition, it was concluded that determining different principles according to the purpose of the study and the type of narration (short narrative, case narrative and list) will help the method to be carried up to a more applicable point.

Siyere dair hemen her konunun çalışıldığı düşünüldüğü için bugün akademik anlamda siyer çalışmak eskiden olduğundan daha zordur. Derleme mantığından uzaklaşarak daha dar konuların derinlemesine çalışılması ve konuların farklı yöntem ve bakış açılarıyla tekrar ele alınması gerekmektedir. Bu sayede tarihin devamlılığı sağlanacak ve tarihle bugün arasındaki zaman farkı kapatılabilecektir. Ancak gözlemleyebildiğimiz kadarıyla siyer araştırmacılarının büyük bir kısmı, akademik endişelerden veya konuları farklı bakış açılarıyla inceledikleri zaman ortaya çıkacak sonuçlardan ve dolayısıyla ağır eleştiriye uğrayacaklarından çekindikleri için böyle çalışmaktan uzak durmaktadırlar. Bu ise siyerin birbirini tekrar eden aynı anlatımlara hapsolmesine sebep olmaktadır. Bunu söylerken akademinin dahili problemlerinin yanı sıra harici sorunlarının olmasını da göz ardı etmemekteyiz. Fakat bunlar arasında sadece konumuz bağlamında öne çıkarmayı hedeflediğimiz bazı hususlara vurgu yapmayı düşünmekteyiz.

Bugün bilgiye erişimin artmış olmasının bir yandan siyer/İslâm Tarihi alanında çalışmayı kolaylaştırdığı düşünülse de diğer yandan doğru bilgiye ulaşılması zorlaşmış ve bundan daha önemlisi bilgilerin nasıl tahlil, tenkit ve değerlendirmeye tabi tutulacağı yani metin ve yöntem sorunları ortaya çıkmıştır. Alandaki sorunları ortaya koyup alternatif bir kavram ve yöntem sunmak amacıyla ele alınan bu makalede, siyer çalışan araştırmacıdan yapmaması istenen ancak bunun gerçekleşmesi oldukça zor olan ve kendi içinde bir kısır döngü haline gelen sorunlar, metnin inşasından yorumlanmasına kadarki süreci

kapsamaktadır. Bu sorunlar burada, “müellif” ile “araştırmacı” kaynaklı olarak tasnif edilerek ele alınacaktır. Müelliften/anlatıcıdan kaynaklanan sorunlar, metnin oluşumu ve inşası sürecini kapsamakta iken araştırmacıya/okuyucuya bağlı olan sorunlar ise, onun bugünün insanı olduğu için kendisiyle tarih arasında ortaya çıkan farktan kaynaklanmaktadır. Ayrıca araştırmacının metni incelerken hangi yöntemi kullanacağı sorunu, tarihi bilim yapma çabası ve siyerin hadisten neş’et ettiği kabulü dolayısıyla yaşanmaktadır. Çalışmamızda bu sorunların, aslında problem veya eksiklik değil siyer çalışmanın gereklerinden olduğunun ortaya konulması hedeflenmektedir. Bu sorunların tek bir çözüm yolunun bulunmadığı, belli noktaya kadar kabul edilebileceği hatta bir siyer çalışmasının gereklerinden olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Bu çalışmada siyerin usulü ve sorunlarına dair yapılan çalışmalarda her zaman karşılaşılan kaynak, objektiflik, araştırmacının dil vb. yetersizlikleri gibi konuları değil de çok fazla ön plana çıkmayan “metin temelli unsurlar” ele alınacaktır. Teorik açıdan yaklaşılacak bu unsurların detaylı örneklerini vermek, makalenin sınırlarını aşacağından sadece belli yerlerde yapılan örneklendirmelerle yetinilmiştir.

“Siyer”, “İslâm Tarihi” ve “tarih” kavramları arasında kapsam açısından belli farklılıklar olmasına rağmen *Siyer* ve *İslâm Tarihi*, *Tarih*in altında yer alan bilim dallarıdır.¹ Dolayısıyla bu kavramlar metin boyunca birbirinden ayrı düşünülmeyp birbiri yerine kullanılacaktır. Diğer yandan popüler açıdan değilse de “akademik” tarihçilik açısından bir siyer çalışmasıyla tarih çalışmasının farkını söylemek zordur. Bu hususta en önemli kriter, “yöntem” hususunda kendini göstermektedir. Tabii ki, “Peygamber”i anlatmanın ağırlığı ve sorumluluğu, onun hakkında konuşan/yazan Müslüman bir araştırmacıyı etkiler ve bu durum da, İslâm tarihçiliğinin en zayıf tarafıdır, yani objektiflik hususu tartışmaya açılmaktadır. Burada böyle bir tartışmaya girmeyi doğru bulmamakla beraber, çalışmamız açısından söylememiz gereken husus önemle şudur: Tarih/siyer araştırmacısı, Hz. Peygamber’in değil, birtakım metinlerin karşısındadır ve ilişkisi, Allah’ın Resulü ile değil, onun hakkında söylendiği iddia/kabul edilen hatta sadece metinlerde yer alan birtakım belgeler/haberler hakkında değerlendirmeler yapmaktan ibarettir.

Ayrıca İslâm Tarihi/siyer ile diğer İslâmî ilimlerin ve sosyal bilimlerin irtibatı ve sosyal bilim metodolojileri hakkında yapılan çeşitli araştırmalar da mevcuttur.² Konumuz metin temelli olmakla birlikte az da olsa gerektiğinde bu ilim dallarına başvurmadan çekinilmemiş ancak çalışmanın sınırlarını muhafaza etmek için çalışmamızın ana eksen problemlerine katkı sunmayacağını düşündüğümüz bazı hususlar göz ardı edilmiştir.

1. MÜELLİF VEYA ANLATICI TEMELLİ PROBLEMLER: METİN İNŞA ETMEK

Lügatte “sert ve sağlam olan şey” anlamına gelen metin,³ “kitap söz konusu olduğunda şerh ve haşiye dışında kalan kısım” şeklinde tanımlanmaktadır.⁴ Metin, başı ve sonu belli olan lügavî ögelerin art arda sıralandığı anlamlı yapılarıdır.⁵ Üretim şartıyla birlikte bir metin, söyleme dönüşür ya da üretim şartı belirtilmemiş söylem, metindir.⁶ Bu yüzden yazı, hiçbir zaman sözlü nitelikten bağıni koparamaz.⁷

¹ Şaban Öz, *İslâm Tarihi Metodolojisi*, Endülüs Yayınları, İstanbul 2017, s. 12-16; Şaban Öz, *Siyer Usulü*, Endülüs Yayınları, İstanbul 2019, s. 19-20.

² Bkz. Mahmut Enes Soysal, “Tarih Biliminin Sosyal Bilimlerle İlişkisi ve Önemi Üzerine Genel Bir Bakış”, *Atatürk Dergisi*, 2016, c. 1, sy. 1, s. 343-404; Mehmet Yaşar Ertaş (ed.), *Tarih ve Diğer Bilimler Geçmişin Peşinde Disiplinlerarası Bir Kılavuz*, İdeal Yayınları, İstanbul 2021; Scott Gordon, *Sosyal Bilimler Tarihi ve Felsefesi*, çev. Hasan T. Kösebalaban - Ümit Tatlıcan, Küre Yayınları, İstanbul 2020; Brian Fay, *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi Çokkültürlü Bir Yaklaşım*, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001.

³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1994, 13/18-19.

⁴ Luviş Ma'îuf el-Yesûî, *el-Müncid fi'l-luğa*, Dârü'l-Meşrik, Beyrut 1986, s. 746.

⁵ Doğan Günay, *Metin Bilgisi*, Papatya Yayıncılık Eğitim, İstanbul 2017, s. 47.

⁶ Doğan Günay, *Söylem Çözümlemesi*, Papatya Yayınları, İstanbul 2013, s. 40-41.

⁷ Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözüün Teknolojileşmesi*, çev. Sema Postacıoğlu Banon, Metis Yayınları, İstanbul 2014, s. 20.

Tarih/siyer araştırmacıları hangi konuyu ele alırsa alsın, başlangıçta sözlü nakledilmiş de olsa genellikle yazılı bir malzeme/metin üzerinde çalışmaktadır. Henüz arkeolojik malzeme tarihçilerin kullanımına sunulmadığı için yazılı malzemeyi içeren metin, dil ve müelliften ya da nakleden kişiden bağımsız düşünülemez. Kaldı ki arkeolojik malzeme de yerine göre metin okuma/anlamlandırma gibi bir problemi taşımaktadır. Çünkü o malzemeyi de yorumlayıp değerlendirecek olan yine araştırmacıdır. Metnin, dil yönü nesnel; yazar yönü insanların taşıdığı her türlü özellikten dolayı öznel olarak görülmektedir. Bu yüzden metnin nesnel yönünü ortaya koymak adına metnin özerk olduğu vurgulanarak metnin müellifi, ortamı vs. gibi unsurlar görmezden gelinmeye çalışılmıştır.⁸ Zaten tartışmalı olan bu hususta metnin öznel ya da nesnel bir unsur olarak kabul edilmesi yerine bir bütün olarak değerlendirilmesinin daha doğru bir tavır olacağı kanaatindeyiz.

Metni anlamada dilbilgisinden ve metin hakkındaki bilgilerden hareket edilmektedir.⁹ Metin hakkında ön bilgi sağlayan müellifin biyografisini metni anlamada kullanmak, metinle anlam arasına başka bir karşılaştırma unsuru koymaktır. Önce metnin anlamının ne olduğu, daha sonra metnin yazarının bu metinle ne demek istediği sorulmalıdır. Ancak bu ikinci soruya yazar, tarihin derinliklerinden gelerek cevaplayamayacağı için temelde sadece metnin vereceği cevapla yetinilmek durumundadır. Yani bu soru, işin içine her ne kadar müellifi dahil ediyor gibi görünse de aslında sadece metni incelemektedir.¹⁰ Dolayısıyla tamamen müellif odaklı bir analiz yapılamayacağı gibi müellif ya da nakleden kişi tamamen yok kabul edilerek yapılması da doğru olmayacaktır. İlk dönem İslâm Tarihi/siyer müellifleri hakkında bazı konularda sınırlı bilgilerin mevcut olmasına ilaveten, anlatıyı nakleden kişi (anlatıcı) hakkında da fazla bilgi bulmanın imkânsızlığı, sorunları büyütmektedir. Bu yüzden metinleri müellifinden ya da nakledicisinden hareketle daha iyi anlama iddiası çoğu zaman sınırlı olacaktır.

Günümüze ulaşan siyer ve İslâm Tarihi metinleri, neredeyse tüm tarih metinlerinde olduğu gibi, olayların vuku bulduğu dönemde değil daha sonraki süreçte yazıya geçirilmiştir.¹¹ Bu ise metinlerin farklı yerlerde/bağlamlarda ve farklı zamanlarda/ortamlarda nakledilip kaydedilmesi anlamına geldiğinden, bu durumu esas alan çağdaş tarihçilerin, hem nakil hem de metin haline getirme sorunlarıyla uğraşmasına sebep olmuştur.¹² Çünkü olay, nakledenin ve daha sonra kayda geçirenin de yorumundan/anlamlandırmasından geçmektedir. Bu da elimizdeki belgenin ne kadarının olay ve ne kadarının da yorum olduğunun anlaşılmasına veya tam olarak tespit edilememesine sebep olmaktadır.

Karşılaşılan diğer önemli bir sorun da tarihteki her olayın, kaynaklara girmediği için tarihteki her olayın bilinmemesidir. Çünkü bir olayın tarih olarak kabul edilebilmesinin en önemli şartı, onun kayıtlara girmesi yani hakkında belgenin bulunmasıdır. Bu da kaynaklarda yer verilen tarihin, seçilmiş olaylardan teşekkül etmesine sebep olmaktadır.¹³ Bu seçilmişliğinden dolayı tarih hakkındaki bilgimiz müellif veya anlatıcının anlattıklarından fazlası değildir. Bu durumun meydana getirdiği birtakım boşlukları da, nakledicilerin ya da araştırmacıların doldurması kaçınılmaz olmaktadır. Bunun sebebi de bilindiği üzere, insan doğasının boşluk kabul etmekte zorlanmasıdır.

⁸ Yorum ve hermenötik çalışmalarının çıkış sebeplerinden biri de zaten bu husustur. Tartışmalar için bkz. Nasr Hâmid Ebû Zeyd, "Hermenötik ve Metin Yorumu", çev. Muhammed Coşkun, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, sy. 46, s. 242, 244, 254.

⁹ Ebû Zeyd, "Hermenötik ve Metin Yorumu", s. 245, 254.

¹⁰ Uwe Japp, "Hermeneutik, Filoloji ve Edebiyat", *Hermeneutik Üzerine Yazılar*, çev. Doğan Özlem, İnkılap Yayınları, İstanbul 2003, s. 306, 308. Metnin durumu hakkında ayrıca bkz. Öz, *Siyer Usûlü*, s. 39-80.

¹¹ İsmail Yiğit, "Metin Tenkidine Dair", *İslâmî İlimlerde Metodoloji/Usûl Mes'elesi II*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009, s. 517.

¹² Katherine H. Lang, *Awa'il in Early Arabic Historiography: Beginnings and Identity in the Middle Abbasid Empire*, PhD diss., University of Chicago, 1997, s. 66.

¹³ Paul Ricoeur, *Hafıza, Tarih, Unutuş*, çev. M. Emin Özcan, Metis Yayınları, İstanbul 2012, s. 105.

METİNLERARASILIK

Metinlerarasılık, bir metnin başka metinlerle arasındaki ilişkidir.¹⁴ Kavram, bir müellifin başka bir müellifin metninden bazı kısımları, kendi metninin bağlamına kaynaştırmasıyla ortaya çıkan bir yenisinden yazma eylemidir. Başka metinlere ait unsurların yeni bir bağlama dahil edilmesiyle yeni bir metin üretildiğinden metinlerarasılık, öncekileri yinelemek değil, daimî bir süreklilik ve metinsel bir hareketir.¹⁵ Yazarlar, metinlerini kendi özgün zihinlerinden oluşturmaz, daha çok önceden var olan metinlerden derlerler.¹⁶

Metinlerarasılığın, eserin ismi ya da müellifi açıkça zikredilerek ve alıntılanan yerler tırnak içinde ya da italik yazı kullanılarak yapılan *açık ilişkiler* ile alıntılama yapıldığına dair herhangi bir emâre olmadan yapılan *kapalı ilişkiler* olmak üzere iki biçimi söz konusudur. Metinlerarası ilişkinin en açık biçimi olan alıntı, iki metin arasında ilişki kurmaktadır.¹⁷ Kaçınılmaz olarak bir parçalama ve yerinden etme olan her alıntı, temel ifadeyi başka bir dilsel ve kültürel bağlam içinde yeniden konumlandırarak hatta/belki de çarpıtarak yeniden inşa etmekte/tanımlamaktadır. Aslı gerçek olan bir alıntının mecazî bir yorumu, onu asıl bağlamından farklı bir şeye yani bir mecaza dönüştürebilmektedir.¹⁸ Bu duruma Hz. Peygamber'in doğumu ve hicreti esnasında yaşanan bazı olaylarda olduğu üzere birtakım haberlerin abartılı anlatılara dönüşmesi örnek verilebilir.¹⁹

Bir metin alıntılardan inşa edilebileceği gibi; inşa edilmiş olan metinden de alıntı yapılabilir.²⁰ Metinlerden alıntı yapma ve aynı içeriği yineleme özelliği nedeniyle aslında her eser, bir metinlerarasıdır. Bu yüzden metinlerarası, her şeyin daha önce söylendiği düşüncesinden ortaya çıkmaktadır. Sık sık tekrarlanan, tekrarlandığı için de sıradanlaşan düşünce ya da sözcükler, en özgün bilinen metinlerde bile bulunmaktadır.²¹

İslâm tarih yazıcılığında da metinlerarası ilişkinin çok olağan bir durum olduğu bilinmektedir. Başka metinlerden alıntı yaparak, başkasının metnini uyarlayarak, belli kalıp ve temaları kullanarak metinlerden metin üretmek yaygın bir uygulamadır.²² Bu yüzden müellif kaynağını belirtmezse nereden aldığını tespit etmek imkânsız bir hale gelebilmektedir. Bunun dışında tarihî bir araştırmada kullanılan düşünceleri ilişkilendirmek, birbirlerine etkilerini tespit etmek²³ de metinlerarasılıkla ilişkilendirilebilir. Diğer yandan klasik veya modern tarih çalışmalarının çok sayıda alıntı içerdiğini veya neredeyse tamamen alıntılardan ibaret ve bunun da tabii olduğunu söylemek mümkündür. Sonraki tarihçilerin, kendinden önceki dönemlere ait verdiği bilgilere baktığımızda, bunun kaçınılmaz alıntılar olduğunu görmekteyiz. Mesela 255/839 yılında doğan ve 310/923 yılında ölen Taberi'nin yaşadığı döneme ait verdiği bilgilerin tamamı bile müşahedeye dayanamazken, anlattığı olayların yazılı ve sözlü kaynaklarından aldığı alıntılar olduğu açıktır. Benzeri durum istisnasız tüm tarihçilerin eserleri için söz konusudur.

¹⁴ Judith Still - Michael Worton, "Introduction", *Intertextuality Theories and Practices*, ed. Michael Worton -Judith Still, Manchester University Press, New York, 1990, s. 1; Graham Allen, *Intertextuality*, Routledge Taylor & Francis Group, London and New York, 2000, s. 14-15.

¹⁵ Kubilay Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*, Öteki Yayınevi, Ankara 2000, s. 11, 17, 48, 43.

¹⁶ Allen, *Intertextuality*, s. 35.

¹⁷ Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*, s. 93-94, 97.

¹⁸ Still-Worton, "Introduction", s. 11.

¹⁹ Bunun önemli ve çok sayıda örnekleri için bkz. Şaban Öz, *Hz. Peygamberin Siretiyle İlgili Mevzu Haberlerin Tarihi Değeri*, Endülüs Yayınları, İstanbul 2020, s. 46-157.

²⁰ Still-Worton, "Introduction", s. 24.

²¹ Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*, s. 18, 148.

²² Bkz. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, s. 158.

²³ Kubilay Aysevener, "Anlamın Tarihselliği", *Anlam Kavramı Üzerine Yeni Denemeler*, haz. Sibel Kibar vdğr., Legal Kitapevi, İstanbul 2010, s. 90.

ANIDAN TARİHE METİN

Anılar,²⁴ geçmiş, şimdi ve gelecekle ilgili düşüncelerin ürünleridir.²⁵ Anıları hatırlamaya çalışmak ise çok karmaşık bir süreç olup kişi, anıları bulanık ve parça parça hatırlayabilir.²⁶ Anı parçaları hafızada rastgele depolandığı için anılar, anımsama esnasında bir “inşa”ya tabi tutulmakta²⁷ yani anlamlı bir anlatı haline getirilmektedir.²⁸ Anılar, kişinin amaç ve hedefine uyacak şekilde anlamlı ve tutarlı hale getirilirken anıların değiştirilmesinin de önü açılmaktadır. Tutarlılık adına anıların arasından seçim yapılarak diğerleriyle uyum içerisinde bir düzene yerleştirilmektedir.²⁹ Bu yüzden anımsanan anılar kaçınılmaz olarak seçilmiş parçalardır.³⁰ Anıların, hissettirdiği anlam ve duygularla birlikte muhafaza edilmesi³¹ onların ilk andan itibaren taraflı ve tahrif olmuş bir şekilde ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Buna bir de anlatılan ortam ve muhatap(lara), yazma ameliyesi eklenince, tahrifatın boyutlarının daha da artmakta olduğu anlaşılmaktadır.

Bir anıyı hatırlamaya çalışırken hafızada ona dair bazı eksik noktalar kalabilmektedir. Anılar, tamamen tecrit edilmiş olmadığı için kişinin, içinde bulunduğu toplumun maddî ve manevî unsurlarının yanı sıra kişisel özellikleri vasıtasıyla bu eksiklikler tamamlanır.³² Ayrıca anıları, beklentiler, inançlar ve korkular şekillendirdiğinden kişi bir olayı hatırlarken bu etkenler kendisine yardımcı olur. Zira kişi kendisi için anlamlı ve önemli gelen şeyleri anımsar, diğerlerini de geçici veya devamlı unutmaya tabi tutar. Bu yüzden kişi için önemli olan olayın anıları, diğer anılara göre daha iyi akılda tutulur. Ayrıca önemli olayın özü, her zaman doğru hatırlansa da bu önemli anılar, her hatırlama esnasında yeniden inşa edilmekten kaynaklanan bozulmalardan da kendini kurtaramaz.³³ Nitekim aynı konuda birden fazla anlatının bulunması, anıların her anlatıda yeniden inşa edilmesinden kaynaklanmaktadır. Hatta hatırlamaya sebebiyet verecek bir olayın yani o konuyu gündeme taşıyacak bir olayın vukuu da önemli ve hatta aynı derecede anıyı şekillendiricidir.

Kişi anılarını anımsamak için ailesine ve çevresindeki diğer kişilerin anılarına ya da akıl yürütmele- re başvurabilir.³⁴ Özellikle anıya dair başvuru kaynak kişinin, kendisi hakkında bahsedildiği şekliyle yanılma ihtimalinin yüksek olduğu ve edinilen bilginin doğruluğunu hatırlama konusundaki hatalardan ve çarpıtmalardan sorumlu olduğu bilinmektedir.³⁵ Bu da doğal olarak anıların, buralardan elde edilen bilgilere göre yeniden şekillendiği/inşa edildiği anlamına gelmektedir.

Anıları şekillendiren bir diğer unsur zamandır. Zaman ilerledikçe anıların gittikçe daha zor hatırlanabilir hale geldiği yönündeki genel kural çoğu durumda geçerlidir.³⁶ Ancak üzerinden zaman geçtikten sonra hatırlanırken geçmiş, yeni ayrıntılarla süslenmektedir.³⁷ Anılardaki bu ayrıntılar, aslında tamamen

²⁴ “Anı”, “hatıra”dan farklı ve daha genel anlamda kullanılmaktadır. Örneğin günlük yaptığımız yeme içme gibi rutinler anı kapsamında; daha özel addettiğimiz doğum, evlenme gibi olaylar hatıra kapsamında değerlendirilmektedir. Anımsama ise “kısmî hatırlama” anlamını barındıracak şekilde kullanılmaktadır.

²⁵ Daniel L. Schacter, *Belleğin İzinde Beyin, Zihin ve Geçmiş*, çev. Eda Özgül, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 458.

²⁶ Marc Auge, *Unutma Biçimleri*, çev. Mehmet Sert, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020, s. 22.

²⁷ Schacter, *Belleğin İzinde*, s. 19, 68, 153.

²⁸ Paul Connerton, *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, çev. Alâeddin Şenel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999, s. 46.

²⁹ Maurice Halbwachs, *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*, çev. Büşra Uçar, Heretik Yayınları, Ankara 2016, s. 359.

³⁰ Ricoeur, *Hafıza, Tarih, Unutuş*, s. 491.

³¹ Schacter, *Belleğin İzinde*, s. 41, 21.

³² Maurice Halbwachs, *Kolektif Hafıza*, çev. Banu Barış, Heretik Yayınları, Ankara 2017, s. 46; Connerton, *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, s. 60.

³³ Schacter, *Belleğin İzinde*, s. 41, 397, 75, 296, 310, 299.

³⁴ Halbwachs, *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*, s. 324.

³⁵ Schacter, *Belleğin İzinde*, s. 175.

³⁶ Schacter, *Belleğin İzinde*, s. 120, 118.

³⁷ Henri Bergson, *Madde ve Bellek Beden-Tin İlişkisi Üzerine Deneme*, çev. Işık Ergüden, Dost Kitabevi Yay., Ankara 2007, s. 63; Ricoeur, *Hafıza, Tarih, Unutuş*, s. 44.

farklı bir bütüne göre yeni anlamlar kazanmaktadır.³⁸ Nitekim sahabenin Müslüman olmadan önce yaşadıkları olayları, Müslüman olduktan sonra anlatmaları ile ortaya çıkan anlatılar bu şekilde değerlendirilebilir.

Anılar unutmaya yoluyla da şekillendirilir yani ister yazılmış ister yazılmamış olsun unutmamanın etkisi altındadır.³⁹ Unutma, anılarda eksiltmeler yaparak; kişilere ve olaylara başka bir biçim vererek; anıların bambaşka bir şekilde ortaya çıkmasına neden olur.⁴⁰ Özellikle de anının kaynağı ya da bağlamı unutulduğunda, yaşanan bir olayın vuku bulup bulmadığını belirlemeye yardımcı olan önemli bir dayanak kaybolduğundan anının çarpıtılması daha muhtemel hale gelir.⁴¹ Unutmamanın yanı sıra anıları yaşadıkları şekliyle hatırlama kaygısı da anılarda sapmalara neden olur.⁴² Anılardaki bu unutmamanın, bütünüyle tarihî olayların hatırlanmasındaki zaafiyetin de bir işareti olduğu söylenebilir.⁴³ Tanıdık ve bildik hadiseleri ortak yaşayan birkaç kişinin kendi albümlerine baktıklarını düşünelim; onların, fotoğraflara rağmen hatırlama esnasında yaşadıkları problem, çoğumuzun karşılaştığı bir durumdur. Fotoğrafın olmadığı durumlarda bu problem daha da artmaktadır.

Bir başka önemli husus siyasi iktidarın da anılar üzerindeki etkisidir. İktidar sadece geçmişe değil aynı zamanda geleceğe de müdahale eder. İktidar, gerçekleştirdiği iyi ve kötü icraatlarla anılarda iz bırakarak hem döneminde hem de gelecekte kendilerinden bahsedilmenin yolunu açar.⁴⁴ Bu ise, anılar üzerinde farkında bile olunamayacak bir baskı unsuru oluşturur; bu da yerine göre ilaveli ve inşalı bir metnin elimizde olmasına yol açar. Ayrıca iktidar, olaylar ve kişiler hakkında istediği söylemleri inşa etme gücünü elinde tuttuğundan⁴⁵ anlatılara tesir etmemesi tabii olarak düşünülemez. Bu duruma, mezhepleşme olgusunun iktidarı şekillendirmesi ve iktidarın da bunu tebaasına yansıtması örnek olarak verilebilir. Genellikle kaynaklarımızda, Kâbe'den dolayı Kureyş'e bir ayrıcalık/üstünlük tanındığı ve bu ayrıcalığın Hicaz bölgesinde de kabul edildiği yer almaktadır.⁴⁶ Benzer durumun sonraki dönemlerde de iktidar üzerinden devam ettirildiğini söyleyebiliriz. Hz. Peygamber'in Kureyşli olması, Raşid Halifelerin, Emevilerin ve Abbasilerin Kureyşli olmasının, Kureyş'in diğer Arap kabilelerine üstünlüğü hakkındaki çok sayıda haberin kaynaklarımıza yansımada etkili olduğu söylenbilir. Mezheple ilgili bir olayın inşasına ise şu örnek verilebilir: Kırtas olayı, hatırlayanların anısında, Resulullah'ın vefatı esnasında yaşanan bir olay iken, Şia'nın dünyasında bu olay, imametin önemli deliline dönüşmektedir. Veya bu anı, bir Sünni için Hz. Ömer'in müspet pozisyonunu ifade ederken, Şia için Ömer'e en büyük düşmanlığın sebebine dönmektedir. Veya bu anı, Şia için Hz. Abbas'ın yeri ve tesiri hakkında bir anlam sunarken, Sünnilik için Resulullah'ın yerine kimseyi bırakmadığının delili olmaktadır.

Yaşanmış tarihe dayanan anıların konusu geçmiştir.⁴⁷ Geçmişini inceleyen tarih ise, insanların anılarında en büyük yer işgal eden olayların bir derlemesidir.⁴⁸ Birbiriyle bu kadar ilişkili gibi görünen anı ve tarih, aslında birbirlerinden farklıdırlar. Anı, insanlar tarafından üretilen ve bazen de sürdürülen yaşa-

³⁸ Halbwachs, *Kolektif Hafıza*, s. 17.

³⁹ Auge, *Unutma Biçimleri*, s. 18, 20, 35.

⁴⁰ Ricoeur, *Hafıza, Tarih, Unutuş*, s. 491.

⁴¹ Schacter, *Belleğin İzinde*, s. 429, 178.

⁴² Gerard Genette, *Anlatımın Söylemi Yöntem Hakkında Bir Deneme*, çev. Ferit Burak Aydar, Boğaziçi Üniv. Yayınevi, İstanbul 2011, s. 166.

⁴³ Ricoeur, *Hafıza, Tarih, Unutuş*, s. 322.

⁴⁴ Jan Assmann, *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, çev. Ayşe Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015, s. 78, 79.

⁴⁵ Ricoeur, *Hafıza, Tarih, Unutuş*, s. 104-105.

⁴⁶ Bkz. M. Mahfuz Söylemez, "Fil Hadisesi'nin Arap Yarımadasındaki Etkileri Üzerine Bir İnceleme", *İslâmi İlimler Dergisi*, 2006, c. 1, sy. 2, s. 115-130.

⁴⁷ Halbwachs, *Kolektif Hafıza*, s. 53; Richard Sorabji, *Aristotle on Memory*, Brown University Press, Rhode Island, 1972, s. 66; Ricoeur, *Hafıza, Tarih, Unutuş*, s. 34.

⁴⁸ Halbwachs, *Kolektif Hafıza*, s. 76.

mın kendisidir. Bu yüzden anı, hatırlamayla unutmaya açık ve devamlı iç içe ve dönüşüm halindedir. Tarih ise, artık mevcut olmayan şeylerin yeniden inşasıdır. Anı, şimdiki zamanla ilişkili güncel bir olay iken tarih, olmuş bitmiş geçmişin bir anlatısı/inşası/tasavvurudur.⁴⁹

Tarihin anıdan kopmasının en belirgin göstergelerinden biri, tarihin yazılmaya başlamasıdır.⁵⁰ Tarih yazma ihtiyacı, anıları muhafaza edenlerin artık bulunamadığı bir anda anıları kurtarma ve onları yazıyla koruma ihtiyacından doğmuştur.⁵¹ Sözlü anıların yazıya aktarılması, anıların tarih biliminin konusuna dönüştürülmesi demektir. Böylece anılar yazıya aktarıldığında şifahilikten kurtularak arşivlenmiş anı olan tarihe dönüşür.⁵² Bugün anı diye adlandırdığımız her şey, artık çoktan tarihin malı olmuştur.⁵³

Tarih ve siyerde ortaya çıkan anlatıların temelinde, olaya veya duruma şahit olunan ya da başkalarından öğrenilen bilgiler olduğu düşünüldüğünde anlatıların, anıların ortaya çıkarken yaşadığı sorunlardan uzak olamayacağı açıktır. Nitekim siyer ve İslâm Tarihindeki haberler, o dönemde yaşayan insanların anıları olduğu için de insan ve hatırlama unsurunun yukarıda sıraladığımız etkilerinden muaf değildir. Kişinin kendisi için önemli bir anıyı hatırlamasının ve bunun doğru olma ihtimalinin, diğer anlatılara göre daha yüksek olduğu düşünülebilir. Ancak iktidar, zaman, muhatap, ortam vs. gibi anıları etkileyen unsurlar göz önüne alındığında bu anlatıların ilk andan itibaren bozulmuş olma ihtimalinin bulunması her zaman mümkündür. Tarih ve siyer metinlerinde, daha ilk andan itibaren olayı ya da durumu yaşayan kişinin anımsamasından kaynaklanan sıkıntılara bir de bu haberlerin aktarım sürecinde geçirebileceği muhtemel değişiklikler eklenince, günümüze ulaşan anlatılara daha temkinli yaklaşılması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

KRONOLOJİ

Tarih, en temelde bir şeyin zamanını belirleme çabasıdır ve bu zaman tespit edilirken her durumda anılardan istifade edilmektedir. İnsanlar sadece toplumsal olayların değil kendi yaşadığı olayların tarihlerini bile anımsamaya çalışırken hatalar yapabilmektedir.⁵⁴ İnsan, olayların tarihlerini hatırlamada sıkıntılar yaşamasına rağmen birleştirilmiş bir olaylar dizisi üretebilmek için olayların dâhil oldukları gerçek zamanı göz ardı ederek kabul ettiği bir kronoloji ile muhtelif bilgi parçalarını uzlaştırmaya çalışmaktadır.⁵⁵ Nitekim insan gibi tarih de zamandaki değişimleri dışarıda bırakarak dönemlerin tamamına yayılan olayları birkaç ana sıkıştırmaktadır.⁵⁶

İnsanın yaptığı ve yazdığı tarihin yapısından kaynaklı bu sıkıntılara Arapların tarihlendirme metodlarından kaynaklı sorunlar da eklenmektedir. Bunlardan en önemlisi “nesî” uygulamasıdır. Nesînin ne olduğuna dair farklı görüşler bulunmakta ise de burada sadece kronolojiye bakan cihetiyle ilgileneceğiz. Ayları tehir etme uygulamasından ibaret olan nesîyi, Araplar, haram ayları helal, helal ayları da haram ay durumuna getirmek ve haram aylarda savaşabilmek veya olumsuz hava koşullarında hac yolcuğundan

⁴⁹ Pierre Nora, *Hafıza Mekânları*, çev. Mehmet Emin Özcan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2006, s. 19.

⁵⁰ Nora, *Hafıza Mekânları*, s. 20.

⁵¹ Halbwachs, *Kolektif Hafıza*, s. 76-77.

⁵² Ricoeur, *Hafıza, Tarih, Unutuş*, s. 192, 203, 168.

⁵³ Nora, *Hafıza Mekânları*, s. 24.

⁵⁴ Schacter, *Belleğin İzinde*, s. 180-181.

⁵⁵ Halbwachs, *Kolektif Hafıza*, s. 109; Lang, *Awa'il in Early Arabic Historiography*, s. 156.

⁵⁶ Halbwachs, *Kolektif Hafıza*, s. 110.

kaçınabilmek için yapmışlardır.⁵⁷ Nesînin kaç yılda bir ve nasıl bir yöntem kullanarak uygulandığı kesin olarak bilinmemektedir.⁵⁸ Uygulama yönünün son derece basit olduğu düşünülse⁵⁹ de kronoloji açısından ortaya çıkardığı sonuçlar hala çözülebilmemiş değildir.

Veda Haccı esnasında yasaklanmasından hareketle Hz. Peygamber'in hayatının son yılına kadar nesî işinin devam ettiği anlaşılmaktadır.⁶⁰ Ancak bu uygulamanın siyer kronolojisine etki edip etmediği tartışılmaktadır. Nesînin kronolojiye etki etmediğini söyleyenler, bunun Medine dönemi için olduğunu kabul etmektedirler.⁶¹ Çünkü Mekke dönemiyle ilgili yeteri kadar detaylı tarih bulunmadığından bu dönemin olaylarının tarihlendirmesini yapmak zaten mümkün olmamaktadır.⁶²

Nesî dışında, Arapların kendileri için önemli olan olayları tarih başlangıcı kabul ettiğinden neredeyse her kabilenin kendi tarih başlangıcının bulunması ve belli bir olay için bile kaynakların farklı tarihler vermesi kronoloji tespitini zorlaştırmaktadır.⁶³ Her ne kadar bir olayın tarihinin kesin olarak hatırlanmaması tarihlendirmeyi sorunlu bir hale getirirse de ilk dönem Müslüman tarihçilerinin kronolojik olarak sunmadığı haberleri daha sonraki tarihçilerin kullanma biçimi, zamanla ortak bir kronolojik çerçevenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu da ilk olarak göreceli bir kronolojiyi sabitlemeyi ve sonra da daha kesin tarihleri detaylandırmayı beraberinde getirmiştir.⁶⁴ Bu durum da kronoloji tespitinde tarihçinin/siyercinin işini biraz olsun kolaylaştırmaktadır. Ancak bir olayın tarihini hatırlamanın, en temelde sorunlu olmasının yanı sıra kaynakların, aynı konu hakkında farklı tarih ya da dönemlendirmelerde bulunması; bazı haberlerin tarihinde nesînin etkili olması ve Arapların önemli olayları tarih başlangıcı kabul etme âdetinin devam ediyor olması siyer ve İslâm Tarihindeki olayların tarihlendirilmesinde büyük zorlukların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

2. ARAŞTIRMACI VEYA OKUYUCU TEMELLİ PROBLEMLER: METNİ YORUMLAMAK

Araştırmacı ve okuyucudan kaynaklanan problemler; dil ve metindeki anlam belirsizliği, tarihçi ve yorumu, anakronizm ile yöntem olarak dört başlık altında ele alınacaktır.

DİL VE METİNDEKİ ANLAM BELİRSİZLİĞİ

Her metnin ardında bir dil sistemi bulunmaktadır.⁶⁵ Cümle yapıları ve söz dizimindeki farklılıklar, cümleye değişik anlamlar kattığından; cümle kurarken, daha bilinçli hareket edilmekte ve istenen anlam göz önünde bulundurularak cümle oluşturulmaktadır. Böylece oluşturulan metin, verilmek istenen düşünceye göre şekillendirilmektedir.⁶⁶

⁵⁷ Ebu'l-Velîd Muhammed b. Abdullah el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke ve mâ câ'e fihâ mine'l-âşâr*, thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş, Mektebetu'l-Esedî, Mekke 2003, 1/275-276.

⁵⁸ Muhammed Hamidullah, "Hicrî Takvim ve Tarihi Arka planı", *Hicrî Takvim ve Siyer Kronolojisi Etütleri/Makaleler*, çev. Kasım Şulul, Siyer Yayınları, İstanbul 2012, s. 26, 40; Mehmet Apaydın, *Siyer Kronolojisi*, Kuramer Yayınları, İstanbul 2018, s. 50-52.

⁵⁹ A. Moberg, "Nasi", *The Encyclopaedia of Islam*, ed. C. E. Bosworth vdğr., E. J. Brill, Leiden, 1993, c. 7, s. 977.

⁶⁰ Tevbe 9/37; Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *Kitâbu's-siyer ve'l-megâzî*, thk. Süheyl Zekkâr, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1978, s. 100; Apaydın, *Siyer Kronolojisi*, s. 47.

⁶¹ Kasım Şulul, "Asr-ı Saadet'te Takvim", *Hicrî Takvim ve Siyer Kronolojisi Etütleri/Makaleler*, Siyer Yayınları, İstanbul 2012, s. 101-103.

⁶² Apaydın, *Siyer Kronolojisi*, s. 39. Şulul, Medine döneminde vuku bulan olayların çokluğundan dolayı, bunların tarihlerinin tespit edilememesini makul görmektedir. Bkz. Kasım Şulul, *Siyer Usûlü*, Ensar Yayınları, İstanbul 2019, s. 322.

⁶³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'l-umem ve'l-mulûk*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2012, 2/4-5; Hamidullah, "Hicrî Takvim ve Tarihi Arka planı", s. 42.

⁶⁴ Lang, *Awa'il in Early Arabic Historiography*, s. 155-156.

⁶⁵ Mihail M. Bahtin, *Söylem Türleri ve Başka Yazılar*, çev. Okan N. Çiftci, Metis Yayınları, İstanbul 2016, s. 109.

⁶⁶ Ebû Bekr Abdülkâhîr b. Abdîrahmân b. Muhammed el-Cürçânî, *Delâilu'l-icâz*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Mektebetu'l-Hancı, Kahire 1375/1956, s. 49, 52, 265.

Dilin, konuşulan şeyle denklik içinde olduğu düşüncesi hâkim olmasına rağmen anlam belirsizliği, dil-dünya denkliği kabul edilmediğinde ortaya çıkmaktadır.⁶⁷ Anlam belirsizliği; anlayanın algısı, bakışı, ön yargıları ve ön kabullerinin yanı sıra önemli saydığı anlamlara bağlı olmakla birlikte dilin kendi iç işleyişinden ve tarihî olan şeylerin bizzat kendisinden de kaynaklanmaktadır.⁶⁸ Dildeki anlam belirsizliği; betimleyici anlam, değerlendirici anlamla aynı olarak değerlendirildiğinde ve betimleyici kelimeler özellikle de isimler, geniş ölçüde farklılaşan kullanımlarından ayırt edilemediğinde veya soyut kelimeler söz konusu olduğunda ortaya çıkmaktadır.⁶⁹ Çünkü dil, çok sayıda nesneyi soyut bir terim altında toplayabildiği gibi, somut bir terimi çok sayıda nesneyi işaret etmek üzere de kullanmaya müsaade etmektedir. Yalnız dildeki bu belirsizlik, bir taraftan dilin zenginliğini artırırken diğer taraftan dili, işlevselliğinden uzaklaştırmaktadır.⁷⁰ Tarih söz konusu olduğunda ise anlam belirsizliği, belli bir durumun doğru biçimde okunmadığı ve alternatif eylemler arasında seçim yapılamadığı zamanlarda ortaya çıkan rahatsızlık hissidir.⁷¹ Her tarihî döneme ya da olaya damgasını vuran anlam belirsizliğine rağmen o dönemde/olayda önemli olduğu düşünülen anlamların seçilmesiyle o dönem ya da olayın ele alınması mümkündür.⁷² Bu da tarihle tarihçinin en büyük zaaflarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada ilk nazil olan ayette yer alan “ikra” emrinin, Hira mağarasında Resulullah’ın anladığı gibi değil de sonraları ve günümüzde “İslâm’ın ilk emri okudur” şekline dönüşmesi örnek verilebilir.

İslâmî literatüre ait metinlerde anlam belirsizliği, uzun zaman kabul görmekle birlikte modern dönemin belirsizlikten uzak ve kesin anlamı ortaya koymaya dair dayatmaları,⁷³ onlardaki belirsizliği istenmez bir hale getirmiş ve örtüp gizlemiştir. Çünkü bir metnin bizzat kendinde anlamı aramak, doğal sayılırken; aynı metinde farklı anlamlar aramak, hoş karşılanmayacak bir duruma gelmiştir.⁷⁴

Metinde anlam belirsizliği, yeni görüşlerin tarihle birleştiği noktada ortaya çıkmaktadır. Ayrıca metinlerin kendi içlerinde yatan anlam zenginliği, metinlerin zaman içinde değişikliğe uğramasına sebep olmaktadır. Metnin anlam zenginliğine, bir de yazar, eser ve yorumcunun metinle çağdaş olmaması eklenince metindeki anlam belirsizliği daha da artmaktadır.⁷⁵ Metinsel belirsizlikler ve çelişkiler, genellikle müstensihlerin veya âlimlerin hatalarının sonuçları olarak görülmesine rağmen bu belirsizliklerin bazen toplumların gerçek çoğulculuğunu yansıttığı ve toplumda bazı işlevleri yerine getirdiği gerçeği de unutulmamalıdır.⁷⁶ Hz. Peygamber’e büyü yapılması hususunda gelen haberler doğrultusunda Felak ve Nâs surelerinin nazil olduğunun kabul edilmesi buna örnek teşkil etmektedir.⁷⁷

Bir metinde taban tabana zıt olan farklı anlatı ve düşünceler varsa orada bir belirsizlikten söz edilebilir. Yani belirsizlik sadece bir metnin yorumlara açık olması değil, bir metnin kendi içinde de olabilir. Mesela “Hz. Hatice ilk Müslümandır” ifadesinin yanında, aynen onun gibi doğru olma iddiasındaki “Hz. Ebû Bekir ilk Müslümandır” ifadesinin de bulunması hali, belirsizliği meydana getirmektedir.⁷⁸ Nitekim

⁶⁷ Doğan Özlem, “Anlamdaki Yorum, Yorumdaki Anlam”, *Anlam Kavramı Üzerine Yeni Denemeler*, haz. Sibel Kibar vdğr., Legal Kitapevi, İstanbul 2010, s. 269.

⁶⁸ Özlem, “Anlamdaki Yorum, Yorumdaki Anlam”, s. 279, 278.

⁶⁹ John Wilson, *Dil, Anlam ve Doğruluk*, çev. İbrahim Emiroğlu - Abdullatif Tüzer, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s. 49, 51.

⁷⁰ Japp, “Hermeneutik, Filoloji ve Edebiyat”, s. 288, 290.

⁷¹ Zygmunt Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2003, s. 9.

⁷² Özlem, “Anlamdaki Yorum, Yorumdaki Anlam”, s. 278-279.

⁷³ Thomas Bauer, *Müphemlik Kültürü ve İslâm Farklı Bir İslâm Tarihi Okuması*, çev. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s. 54.

⁷⁴ Japp, “Hermeneutik, Filoloji ve Edebiyat”, s. 237.

⁷⁵ Japp, “Hermeneutik, Filoloji ve Edebiyat”, s. 302-303, 305.

⁷⁶ Lang, *Awa'il in Early Arabic Historiography*, s. 13; Bauer, *Müphemlik Kültürü ve İslâm*, s. 37.

⁷⁷ Bkz. M. Hanefi Palabıyık, “Felak ve Nâs Surelerinin Nüzul-Siyer İlişkisi Bağlamında Mekki ve Medeni Okunmasının Anlamı/Yorumu”, *İslam ve Yorum: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar*, Malatya İlahiyat Vakfı Yay., Ankara 2017, c. 1, s. 297-316.

⁷⁸ Bauer, *Müphemlik Kültürü ve İslâm*, s. 39, 53.

siyer ve İslâm Tarihi metinlerinde, bu tarz anlatı ve düşünce farklılığını görmek mümkündür ve bu metinler böyle birçok değerli malzeme ve anlayışlarla doludur.⁷⁹

TARİHÇİ VE YORUMU

Yorum yapmanın temel hareket noktası olan metnin zahirî ve lafzî anlamı, onun derindeki anlamına ulaşmanın anahtarıdır.⁸⁰ Buna binaen yorum, zahirî anlamdan hareketle metnin yüzeysel-derin, lafzî-mecazî, doğrudan-dolaylı anlam düzeyleri üzerinden yapılabilmektedir. Bu yüzden metni anlama çabası olan yorum, tarihçinin metinle kurduğu diyalog neticesinde ortaya çıkmaktadır.⁸¹

Metin, tarihçiden bağımsız değildir, çünkü tarihçi; metni tahlil, tenkit ve değerlendiren kişidir.⁸² Metni yorumlamadan olduğu gibi kabul etmek, tarihçilerin özerkliklerinden/özgürlüklerinden vazgeçmeleri anlamına geleceği⁸³ için tarihçi, metni yorumlamaktan geri durmamaktadır. Tarihçinin kullandığı dil, yetiştiği ve yaşadığı ortam gibi unsurlar tarihçinin yapacağı yorumu etkilemektedir. Bu yüzden biraz abartırsak tarihçi sayısınca metin yorumunun ortaya çıkabileceğini söyleyebiliriz. Nesnellik adına tarihçiden onu kendisi yapan dil, düşünce ve çevresine dair etkenleri terk etmesi istendiğinde, yorumu etkileyen aslî unsurlara karşı farkındalık engellenerek onların etkilerinin gizli bir şekilde devam etmesine imkân tanınmaktadır. Yazarın, metin ve tarihçi unsurlarının yanı sıra metnin inşası ve yorumun gerçekleştiği ortamla ilişkisi düşünüldüğünde, yorum yapmak çok daha çetrefilli bir hale gelmektedir. Metin, tarihçinin yaşadığı çağdan farklı bir tarihe ve ortama ait olduğunda, yani müellifle tarihçi farklı dönemlerde yaşadıklarında sıkıntı daha da büyümektedir.⁸⁴ Çünkü metni yorumlama, metnin canlı anlamı ortadan kalktığı zaman ortaya çıkmaktadır.⁸⁵ Tarihçi, yetiştiği ortam ve dönemin düşünce ve tarihçilik anlayışlarından bağımsız bir değerlendirme yapamamaktadır. Buna ilaveten tarihçinin yaptığı ya da yapacağı yorumların tarihte yaşanan ve ortaya çıkan bakış açıları tarafından şekillendirildiğinin de farkında olmalıyız.⁸⁶

Yorum, açıklamanın öznel yanı olmasına rağmen yorumun özneliği, keyfilik değildir.⁸⁷ İnsanlar bir şeyi yorumlarken kendi özneliğini yani ön kabullerini, yaşantısını, deneyimlerini, dünya görüşünü, değer yargılarını, kültür birikimini ve modern bilinç durumlarını⁸⁸ kullanır. O halde, “ön kabuller olmaksızın yorum mümkün müdür?” sorusu kaçınılmazdır. Ön kabullerin olmaması, yorumun sonuçlarının önceden belirlenip sabitlenmemesi anlamındadır. Bunun dışında yorum, ön kabuller olmaksızın istenen ancak mümkün olan bir şey değildir. Yorum yapan kişi, bir ön bilgiye sahipse ve metne belirli soruların cevabını arayarak bakıyorsa ön kabullerin olması doğru ve kabul edilebilirdir.⁸⁹ Kısacası, kişinin bu özneliğinden arınması mümkün olmadığı için ön kabul içermeyen yorumların bulunması düşünülemez.⁹⁰ Burada “ön kabul” kavramı “ön yargı” gibi düşünülmemelidir. Ön kabul/ön bilgi olmadan herhangi bir metne yaklaşmak okuyucuya/yorumcuya çok fazla şey söylemeyecektir.

⁷⁹ Franz Rosenthal, “Awa'il”, *The Encyclopedia of Islam*, ed. H. A. R. Gibb - J. H. Kramers - E. Levi-Provençal - J. Schach, Leiden 1986, c. 1, s. 758.

⁸⁰ Bahtin, *Söylem Türleri ve Başka Yazılar*, s. 118; Sadık Kılıç, “Metin Yorumlanmak ve Uygulanmak İçin Yorum ise Tarih ve İnsana Göredir”, *İslam ve Yorum: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar*, Malatya İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara 2017, 2/19.

⁸¹ Ebû Zeyd, “Hermetik ve Metin Yorumu”, s. 256, 263-264

⁸² Bkz. Abdülaziz ed-Dürî, *Bahşîn fi neş'eti 'ilmi't-târîh 'inde'l-'Arab*, Mektebutü'l-Abikân, Riyad 2000.

⁸³ Connerton, *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, s. 27.

⁸⁴ Ebû Zeyd, “Hermetik ve Metin Yorumu”, s. 241, 260.

⁸⁵ Assmann, *Kültürel Bellek*, s. 73-74.

⁸⁶ Lang, *Awa'il in Early Arabic Historiography*, s. 25, 16.

⁸⁷ Ricoeur, *Hafıza, Tarih, Unutuş*, s. 380; Paul Veyne, *Tarih Nasıl Yazılır?*, çev. Nihan Özyıldırım, Metis Yayınları, İstanbul 2019, s. 67.

⁸⁸ Şârâ Sayın, “Yorumbilimsel Söyleşi”, *Metinlerle Söyleşi*, Multilingual Yabancı Dil Yay., İstanbul 1999, s.15; Halbwachs, *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*, s. 263-264.

⁸⁹ Rudolf Bultmann, “Ön Kabuller Olmaksızın Yorum Mümkün mü?”, çev. Hafsa Fidan, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2006, c. 6, sy. 3, s. 307.

⁹⁰ Terry Eagleton, *İdeoloji*, çev. Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015, s. 20.

Tarihin her aşamasında yorum bulunmaktadır⁹¹ ve bir olay tarihçi tarafından yorumlandığı sürece anlamlıdır. Tarihinin de üstü kapalı veya açıkça ifade edilen konuyla ilişkisi, tarihinin ön bilgileri zemininde gerçekleştiği sürece yorumunun, ön kabulsüz olması mümkün değildir. Ancak tarih, tarihinin sadece kendi ön kabullerini ve yorumlarını kesin anlam olarak benimsediğinde *tahrif* olur. Tarihçi bu ön kabullerinin ve yorumlarının subjektif olduğunun ve metne/olaya özel bir noktadan baktığının farkında olması veya bunu gizlemeyip muhataplarıyla paylaşması ise tarihin tahrif olmasını engeller. Nitekim katı ön kabullerle yönlendirilen her yorum, metnin ya da olayın söylediği şeyi değil, sadece tarihinin duymak istediğini söyler.⁹²

Son olarak ise, aynı konu ve haberlerin farklı ön kabullerle farklı tarihçiler tarafından her zaman farklı şekilde yorumlanabileceği, bir konu hakkında söylenen her sözün bir yorum olduğu ve yapılan değerlendirmelerin nihaî bakış açısını göstermeyip sadece bir yorumdan ibaret olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca başkasının ön kabullerini eleştirirken kendi ön kabullerimizden hareket ettiğimiz her zaman farkında olunmalıdır. Bütün bu söylenenlerin her metin için geçerli olduğu, dolayısıyla klasik metinlerin de bundan istisna tutulmaması, siyer/İslâm Tarihi çalışmalarında da göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur.

ANAKRONİZM

Bir araştırmacı modern dünyada klasik eserleri incelemek durumunda olduğu için anakronizmden de bahsetmek yerinde olacaktır. *Zamandizimi*, tarih ve kronolojiyle ilgili bir yanlış; zamanda kişilerin/olayların doğru kişi, yer veya zamana yerleştirilmemesini ifade eden bir hata; olayların gerçek düzeyiyle anlatılma ve aktarılma düzeni arasındaki tutarsızlık veya bir şeyin, bir kavramın/olayın gerçek tarihi bağlamı dışına çıkartılması anlamına gelen anakronizm,⁹³ modern anlamını Rönesans döneminde Joseph Justus Scaliger'la kazanmıştır.⁹⁴

Tarih, bugünün bakış açıları, değerleri, varsayımları ya da yorumlarıyla ele alındığında ortaya çıkan anakronizmin üç çeşidinden bahsedilebilir. İlki tarih yazmanın en büyük suçlarından görülen *olguların anakronizmidir*. Meydana gelme/gerçekleşme zamanının dışına çıkarılan olgu, bilgi ve fikirlerdir. İkincisi, geçmişi tanımlamak ve anlamak için çağdaş kelimeler kullanıldığında ortaya çıkan *dil anakronizmi*dir. Üçüncüsü ise, tarihinin bugünün yapı ve teorilerini kullanarak yorum yapmasıyla ortaya çıkan *bakış açısı anakronizmidir*.⁹⁵ Resulullah'ın hayatının bazı kısımları hakkında yapılan eleştirilerin çoğu, -kasit veya zorlama yorumlardan dolayı- anakronizm içermekte ve Resulullah, çağdaş bir insan gibi hareket etmediği için suçlanmaktadır. Mesela onun evlilikleri, savaşları, özel ve sosyal hayatının bazı durumları, çağdaş gözle bakarak eleştirilmekte; onun döneminde normal görülen bir durum, anormalmiş gibi görülmektedir/gösterilmektedir. Veya tam tersi durum da görülmekte ve Resulullah dönemi, aynen günümüzdeymiş gibi algılanmaya ve bazı hususlar sünnet olarak zorlanmaya çalışılmaktadır. Mesela Resulullah döneminde devletleşmenin henüz olduğu ve bazı yapıların yeni oluşmaya başladığını görmeksizin, "İslâm'da yasama-yürütme-yargının birbirinden bağımsız olması yani kuvvetler ayrılığı gibi bir ilkenin olamayacağından ve aksine kuvvetler birliğinin olabileceğinden bahsedilmesi gibi. Veyahut

⁹¹ Ricoeur, *Hafıza, Tarih, Unutuş*, s. 382.

⁹² Bultmann, "Ön Kabuller Olmaksızın Yorum Mümkün mü?", s. 310-311, 308.

⁹³ Herman L. Ebeling, "The Word Anachronism", *Modern Language Notes*, 1937, c. 52, sy. 2, s. 120; Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 1999, s. 45.

⁹⁴ Ebeling, "The Word Anachronism", s. 120; Jeremy Tabling, *On Anachronism*, Manchester University Press, New York, 2010, s. 6.

⁹⁵ Georgi Verbeeck, "Anachronism and the Rewriting of History: The South Africa Case", *TD: The Journal for Transdisciplinary Research in Southern Africa*, 2006, c. 2, sy. 1, s. 181, 184, 185.

da sonraki dönemde oluşan bilim ve kavramların, Resulullah döneminde de varmış gibi düşünülmesi ve anlaşılması. Yine Hulefâ-yi Râşidîn dönemi halifelerinin yönetime gelişlerinin “seçim/demokrasi” olarak nitelendirilmesi de diğer bir anakronizm örneğidir. Çünkü her halifenin farklı bir biçimde yönetime gelme şekli bulunmakta ve ne seçilme biçimleri ne de icraat sistemleri bugünkü demokrasi kavramını karşılamamakta, karşılaması da gerekmemektedir.

Anakronizmden kaçınmayı tarihçiler bir gereklilik olarak görmektedirler. Ancak geçmişe bakmak, doğal olarak bugün ve bugünün bakış açısı aracılığıyla olmaktadır. Dolayısıyla anakronizm ister büyük bir hata ister kaçınılmaz bir unsur/kusur olarak kabul edilsin, tarih yazmanın ve onunla ilgilenmenin özünde bulunmaktadır. Sona ermiş olayları ve süreçleri gözlemleyen tarihçiler, tarihin ötesine geçerek, dolayısıyla tarihe bir anlamda anakronik bakarak onu anlayabilirler.⁹⁶ Hz. Peygamber’in yaşarken bir devlet kurma amacı olmamasına rağmen Medine döneminin bir devlet niteliği taşıdığı kabul edilerek “Medine devleti” olarak adlandırılması her ne kadar tartışmalı olsa da buna örnek olarak verilebilir.

Anakronizmde geçmişin bugünden farklı olduğu bilinci, tarih şuuruyla ilişkilidir. Tarihçiler, bugünün insanı oldukları için geçmişe, bugünkü kavram ve bakış açılarını dayatmaktan kaçınamayacaklarının fazlasıyla farkındadırlar.⁹⁷ Anakronizmin farkında olunması, onun yok edilmesini, geçmiş ve bugünü evrensel değerlerin bir çerçevesi içinde bir araya getirilmesini sağlar.⁹⁸ Bu durum, geçmişle bugün arasında bir köprü kurarak geçmişin yeni anlamlar kazanmasını sağlar.⁹⁹ Aynı zamanda bu farkındalık, geçmişle bugün arasındaki mesafenin kapanmasına da yardımcı olur. Geçmiş bir kaçış yeri olarak gören bir toplum, anakronizmden uzak dururken; bugününden emin olan bir toplum, anakronizm yapmada/anakronizme düşmede herhangi bir sakınca görmemektedir.¹⁰⁰ Bugünde yaşama hissi/duygusu, geçmişte olduğu gibi bugün de tüm düşüncelerimize hareket noktası oluşturduğu için çağımızda, anakronizm yapmamak/anakronizme düşmemek mümkün değildir.¹⁰¹ Anakronizm yaparken/anakronizme düşerken kavramları/dünyaları/dönemleri birbirine özdeş kılmadan anlamayı kolaylaştıracak şekilde kullanılmasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Çünkü çağımızı yaşamak ve konuları anlamlandırmak için yapılacak yorum, bunu gerekli kılmaktadır. Burada problem, anakronizmin farkında olmadan davranmak ve bu anlamda bir tarih anlayışından yoksunluktur. Yani araştırmacıların, geçmiş, sanki şu anda devam ediyormuş veya her dönem birbiriyle aynıymış gibi ele almaya çalışarak geçmiş günümüzle aynileştirmesidir. Bu da ya geçmiş günümüze taşıyarak ya da günümüzü geçmişe götürerek yapılmaktadır. Hz. Peygamber’in savaşları ve savaşlarda uyguladıklarının, aslında o dönemdeki tüm devletlerde geçerli hususlar olduğunu ve bu durumun Orta Çağ dünyasına mahsusluğunu unutarak, bugün de ilgili hususlarda aynı şeylerin yapılması gerektiğini iddia etmek bu duruma güzel bir örnektir.

YÖNTEM

Siyer, İslâm Tarihi ve tarih kavramları arasında kapsam açısından belli farklılıklar olduğundan siyer ve İslâm Tarihini tarihten ayrı düşünerek yöntemlerinin farklı olması gerektiğini kabul edilmektedir. Bu durum tarih ve İslâm Tarihinin metot ve anlayışlarının daha çok modern dönemde ortaya çıkmış olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁰²

⁹⁶ Verbeeck, “Anachronism and the Rewriting of History”, s. 181, 184, 185.

⁹⁷ Verbeeck, “Anachronism and the Rewriting of History”, s. 182.

⁹⁸ Tabling, *On Anachronism*, s. 9.

⁹⁹ Steve Mentz, *Break Up the Anthropocene*, University of Minnesota Press, London, 2019, s. 38-39.

¹⁰⁰ Tabling, *On Anachronism*, s. 9.

¹⁰¹ Mentz, *Break Up the Anthropocene*, s. 38.

¹⁰² İlgili tartışma için bkz. Öz, *Siyer Usûlü*, s. 19-29

Sosyal bilimlerin bilim kabul edilmesi adına Batı'da nitel ve nicel olmak üzere farklı metotlar geliştirilmiştir. Sosyal bilim alanlarından biri olarak kabul edilen tarihin, kendini bilim olarak kabul görme çabalarının en önemlisi, tarihin belgelere dayandırılarak yazılıp ortaya konmasıdır. Tarihi bir bilim yapma yolundaki çabalar neticesinde tarih metodolojisi büyük oranda teşekkül etmiştir. Ancak modern dönemde ortaya çıkan bu metodolojinin, tarihin bir alt bilim dalı kabul edilen siyere uygulanması konusunda bazı sıkıntılar yaşanmaktadır. Zira siyer anlatımı modern dönem tarih anlatımlarından farklılık arz etmektedir. Yine İslâm ilim geleneğinde siyerin hadisten neş'et ettiği kanaati yaygındır. Bu kanaat de siyer anlatımlarının hadis gibi düşünülmesine ve hadis usulünün siyer anlatımlarına uygulanma çabası içine girilmesine sebep olmuştur. Ancak bu çaba, çoğu zaman siyercilerin/tarihçilerin hadisçiler kadar sened ve metin noktasında özenli olmamaları sebebiyle tam anlamıyla istenilen neticeye ulaşılmasına da engel olmuştur. Hadis usulündeki sened ve metin tenkidinde genel kabul gören objektif kriterlerin bulunmaması bir yana bunların siyer haberlerine tam olarak uygulanması, bütün siyer anlatılarının âtil ve güvenilir olması sonucunu doğurmaktadır. Bu yüzden sadece hadis ve tarih yöntemleri klasik siyer kaynaklarının incelenmesinde yeterli değildir. Bu bağlamda tarihin diğer bilimlerin kuramlarından istifade edip edemeyeceği akla gelmektedir. Dilbilim,¹⁰³ edimbilim, anlambilim,¹⁰⁴ metinbilim ve göstergebilim¹⁰⁵ gibi alanlarda okumalar yapıldığında, bu kuramların ortaya koyduğu göstergebilimsel çözümleme,¹⁰⁶ içerik çözümleme, retorik çözümleme, söylem çözümlemesi, eleştirel söylem çözümlemesi,¹⁰⁷ gramer çözümleme, metin çözümleme, çerçeveleme kuramı¹⁰⁸ gibi kuramların ortaya koydukları çözümleme yöntemlerinin metinleri incelemeye yönelik genel bir ilkeler silsilesi oluşturmaya yetmediği görülmektedir. Çünkü yapılan çalışmalar, bu yöntemlerin hem kuramları noktasında hem de kuramların ortaya koyduğu ilkelerin uygulanması noktasında bazı sorun ve eksiklerin olduğunu göstermektedir. Bu yüzden "tarihin yöntemi yoktur, yöntemi zaten içinde mevcuttur"¹⁰⁹ ilkesinden hareketle bir siyer konusunu incelemeyi kolaylaştıracak tarzda araştırmanın amacına ve haber tarzına göre ayrı ilkeler tespit edilmesinin yararlı olabileceğini söyleyebiliriz.

"Rivayet", daha çok senetlerle sık sık bölünmüş¹¹⁰ haberlerdir. Hâlbuki siyerde daha bütüncül anlatımlar mevcuttur. Aralarında bağ bulunmayan olgular da bir anlatı olarak kabul edilemeyeceği¹¹¹ için "rivayet" yerine "anlatı" ifadesinin kullanılması daha uygundur. Araplarda tarihin ilk çıkış noktası olan Eyyamu'l-Arab ve menkıbevî anlatılar düşünüldüğünde, tarihin sözlü yani retorik/hitabet temelli ortaya çıktığı görülür. Bu da tarihi, anlatıya yaklaştırdığı için "anlatı" ifadesinin kullanılması daha isabetlidir.

Siyerdeki haberleri *biçimsel* ve *yorumsal* olmak üzere iki aşamalı olarak inceleyebiliriz. Biçimsel açıdan bakarken siyer metinlerindeki anlatıları kısa, uzun (olay) ve listeler olmak üzere üç kategoride tasnif edebiliriz. Her ne kadar ilk siyer eserlerindeki anlatılar, hadis metinlerindeki rivayet üslubunu çağırırsa da siyercilerin senedleri ve metinleri, hadisçiler kadar bölmeyip birleştirmeyi tercih ettikleri bilinmektedir. Ayrıca dikkat çekmek istediğimiz diğer husus, siyer anlatıları için "rivayet" tabirinin kullanılmasının, bu anlatılara bir tarihî olay gözüyle bakılabilmek imkânını ortadan kaldırmış olduğu ve her

¹⁰³ Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Yazıları*, çev. Savaş Kılıç, İthaki Yayınları, İstanbul 2014.

¹⁰⁴ Mark Richard, *Semantik Anlambilim Üzerine Yazılar*, çev. Halil Kayıkçı, İtaliç Yayınları, Ankara 2015.

¹⁰⁵ Bkz. Roland Barthes, *Göstergebilimsel Serüven*, çev. Mehmet Rifat - Sema Rifat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993; Pierre Guiraud, *Göstergebilim*, çev. Mehmet Yalçın, İmge Kitabevi, Ankara 1996.

¹⁰⁶ Mehmet Rifat, *Göstergebilimin ABC'si*, Say Yayınları, İstanbul 2014.

¹⁰⁷ Teun A. van Dijk, "Principles of Critical Discourse Analysis", *Discourse & Society*, 1993, c. 4, sy. 2, s.249-283.

¹⁰⁸ Erving Goffman, *Frame Analysis an Essay on the Organization of Experience*, Northeastern University Press, Boston, 1986.

¹⁰⁹ Veyne, *Tarih Nasıl Yazılır?*, s. 147.

¹¹⁰ Abdullah Aydın, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, Hadisevi Yayınları, İstanbul 2006, s. 260.

¹¹¹ Paul Ricoeur, *Zaman ve Anlatı: İki Tarih ve Anlatı*, çev. Mehmet Rifat, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2016, s.102.

aktarılanın doğru kabul edilmesinin yolunun böylece açıldığıdır. Siyerde hadise göre daha uzun anlatımlar söz konusu olsa da olayların aktarımında bugün bizim anladığımız anlamdaki gibi bir olay örgüsü (giriş, gelişme, sonuç) bulmanın zor olduğunu vurgulamak gerekir. Ayrıca hadis, zamana yani kronolojiye ve genellikle mekâna önem vermezken, siyerde kronoloji ve mekân esastır. Siyerin bu özelliği de olayların zamana ve mekâna bağımlı olduğu anlatıya¹¹² yaklaşmasını sağlar.

“Kısa anlatı”yla bilgi vermeye yönelik tarihi anlatıları kastetmek mümkündür. “Olay anlatı”larını, uzun ve bir olay örgüsüne sahip haberler olarak tarif edebiliriz. Siyerdeki kısa ve genellikle bilgi vermeye amaçlayan “hadis” formuna daha yakın olduğu düşünülebilecek anlatı türüyle ilk forma göre daha uzun olan ve bir olay örgüsünün bulunduğu anlatı tarzlarının birleştiği anlatılar da mevcuttur. Farklı anlatı tarzları için aynı yöntemi kullanmaya çalışmak ise malzemenin yanlış kullanılması ve yorumlanması anlamına gelir. Yani kısa anlatılarla uzun anlatılar aynı şekilde değil, farklı yöntemlerle ele alınmalıdır. Nitekim aynı şey, “liste”ler için de söz konusudur. Yazıyla birlikte ortaya çıkan liste, özelliklerin, insanların, amaçların veya süreçlerin, eylemlerin, kelimelerin ya da şeylerin, bir dizi halinde düzenlenmesiyle oluşturulan sıralı bir şemadır.¹¹³ Listeler, siyer ve meğazi literatürü de dahil olmak üzere İslâm tarih yazıcılığında görülmektedir. Daha sonraki süreçte ise bir nevi kişi listeleri olan tabakat çalışmaları ortaya çıkmaktadır.¹¹⁴ Tarih ve siyer eserlerinde geçen listelerin, tablo şeklinde hazırlanmış veya alt alta yazılmış maddeler şeklinde düşünülmemesi gerektiği özellikle bilinmelidir. Genellikle buralardaki listelerin, kitabın konusunun bir parçası olup ana metne gömülü anlatılar olduğuna dikkat edilmelidir. Metnin parçası olan listeler, bir konu hakkında alt alta ya da yan yana sıralanmış salt isimler ve bir anlatıya gömülü isimler¹¹⁵ olmak üzere tasniflendirilebilir.

Biçimsel açıdan incelerken hadiste “sened” olarak ifade edilen anlatı zincirinin tamamı yerine sadece anlatının kaynağı üzerinden bir inceleme yapılabilir. Bunun iki sebebi bulunmaktadır. İlki, siyere hadis muamelesi yapılmaktan kurtarma zaruretidir. Çünkü siyer malzemesine hadis anlayışıyla yaklaşıldığını, klasik müelliflerin tarihi tanımlarken veya tarihçide olması gereken nitelikleri sayarken ortaya koydukları kriterlerde görmek mümkündür. Nitekim Sehâvî'nin, “tarihi, hadis ilimlerinden bir ilim”¹¹⁶ olarak tanımlaması ve tarihçiler için, “doğru sözlü olmalı, naklettiğinde manaya değil, lafza itimat etmeli, nakli müzakere ettikten sonra kaydetmeli, naklettiği kaynağı belirtmeli”¹¹⁷ ilkelerinin konulması, tarihe hadis muamelesi yapıldığının en güzel göstergelerindendir. Bu durum ise hadis kavramlarının siyer için de kullanılmasına neden olmuştur. Hadiste yaygın olarak kullanılan sened kavramının siyerde kullanılması, kavram ve özellikle de yöntem kargaşasına sebep olmuştur. Hadisin senedleri inceleme yöntemi olan cerh ve tadilin siyerdeki senedlere uygulanması, anlatının yanlış değerlendirilmesi ve neredeyse tüm siyer anlatılarının sağlam olmaması sonucunu doğurmaktadır. Çünkü cerh tadil yöntemi hadisçilerin kriterleriyle belirlendiği için siyer, anlatı zincirindeki isimlerin çoğunu bu eserlerde bulmak mümkün olmamaktadır. Nitekim İbn Haldun da tarih söz konusu olduğunda “cerh ve tadilin ikinci planda kaldığını, haber ve rivayet bizzat gayrimümkün ise, nakledenlerin cerh ve tadiline bakılmasının

¹¹² Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, s. 172.

¹¹³ Jack Goody, *Yaban Aklın Evcilleştirilmesi*, çev. Koray Değirmenci, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 118, 151; Monika Fludernik, “Descriptive Lists and List Descriptions”, *Style*, 2016, c. 50, sy. 3, s. 309.

¹¹⁴ Albrecht Noth - Lawrence I. Conrad, *The Early Arabic Historical Tradition: A Source-Critical Study*, Gerlach Press, 2nd edition, Berlin 2021, s. 96.

¹¹⁵ Farklı bir tasniflendirme için bkz. Monika Fludernik, “Descriptive Lists and List Descriptions”, s. 310.

¹¹⁶ Şemsüddin Muhammed b. Abdîrrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *el-İlân bi't-tevbih li-men zemme't-târîh*, thk. Franz Rosenthal, Dâru'l-Kütübül-İlmiyye, Beyrut 1407/1986, s. 82.

¹¹⁷ Tâcüddin Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi es-Subkî, *Tabakātu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, thk. Abdulfettah Muhammed el-Hulv - Mahmud Muhammed et-Tanahî, İsa el-Babi el-Halebî, Kahire 1964, 2/23.

faydadan hâli olduğunu” söylemektedir.¹¹⁸ Yine siyerde, anlatıların hadisteki gibi Hz. Peygamber’e (merfû) veya sahâbîlere (mevkuf) ulaştırılması amaçlanmamaktadır. Bu da siyerde senedin hadis ile aynı işleve sahip olmadığını göstermektedir. Bunlara rağmen siyer müellifleri hadisçiler tarafından sürekli eleştirilmekte ve hadisle siyer arasındaki metot farklılıkları görmezden gelinerek hadisçilerin yönteminin kullanılması beklenmektedir. Bu yüzden hadiste kullanıldığı şekliyle senet tenkidi değil sadece anlatının kaynağının dikkate alınmasının daha doğru sonuçlar vereceğini düşünmekteyiz.¹¹⁹

Nihaî olarak siyer ve İslâm Tarihi, tarihin altında yer alan bilim dallarındandır. Siyer ve İslâm Tarihinin ayrı bir metoda sahip olduğunun düşünülmesi bu alanlardaki haberlerin kendi içinde dokunulmaz olmasına sebebiyet vermektedir. Her ne kadar modern tarih yöntemlerinin siyere tam olarak uygulanması mümkün değilse de kendi içerisinde amacına ve haber tarzına göre ilkeler bütünlüğünün oluşturulması mümkündür.

SONUÇ

Metnin, inşasıyla anlamlandırılması sürecinden kaynaklı sorunların müellif/anlatıcı ve araştırmacı/okuyucu/tarihçi olmak iki yönü bulunmaktadır. Tarih/siyer metinlerinin, diğer metinlerden hareketle oluşturulması; anılardan hatırlandığı kadarıyla inşa edilmesi ve hatırlama problemleri ve nesî uygulaması gibi sebeplerle kaynaklarda farklı tarihlendirmelerin olması tarihçinin en temel görevlerinden olan kronoloji tespitini zorlaştırmakta dolayısıyla da bunlar, metinlerin sorunlu olarak ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Gerek metnin inşa sürecinde maruz kaldığı bu değişimlerin ne olduğunu; gerekse müellif ve haberin kaynağının hakiki anlamda kim olduğunu tespit etmek zor olmasına rağmen metinlere bu sorunlardan hali olmadığını farkında olarak yaklaşmak gerekmektedir.

Metni yorumlama sürecinde araştırmacının karşısına çıkan ilk engel metindeki anlam belirsizliğidir. Araştırmacı hem metnin doğru anlamını bulmakla hem de birbirini nakzeden haberleri uzlaştırmakla mücadele etmektedir. Araştırmacı, anlamı belirsiz metni daha iyi anlamlandırabilmek için yorum yapması gerekmektedir. Fakat bunu yaparken araştırmacı kendi önkabullerinden, yetiştiği ortamdan, dönemin düşünce ve tarihçilik anlayışlarıyla tarihte ortaya çıkan bakış açılarından bağımsız bir değerlendirme yapamamaktadır. Ayrıca araştırmacı/tarihçi metni kendi döneminden hareketle yorumlarken kaçınılmaz olarak anakronizme başvurusu gerekebilmektedir. Bütün bunlar, metinlerin doğru anlaşılması önünde engel teşkil edebilmektedir. Ancak bu problemler, metnin yeniden anlamlandırılabilmesi için bir dereceye kadar gerekli unsurlardır. Tarihçi bunların farkında olarak yorum yapmalı ve yorum yaparken kavramları/dünyaları/dönemleri birbirine özdeş kılmadan/aynileştirmeden anlamayı kolaylaştıracak şekilde kullanılmalıdır. Çünkü tarihçinin geçmişi anlayıp anlamlandırabilmesi, geçmişle bugün arasındaki farkı kapatabilmesi için sorun gibi görünen bu zenginlikleri kullanabilmesi önem arz etmektedir.

Araştırmacının metni değerlendirirken kullanacağı yöntemin ne olduğu sorunu, siyer/tarih söz konusu olduğunda karmaşık bir hal almaktadır. Bu siyer ve İslâm Tarihinin, tarihten ayrı düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde siyer yöntemi ve usulüne dair yapılan çalışmalarda bazı ilkelerin yöntem kabul edilmesi en büyük yanılsamalardandır. İslâmî ilimlerden hem de diğer alanlardan metot devşirme çabaları, siyerin/tarihin kendi ayakları üstünde durmasına engel olmaktadır. Ayrıca bu alanlardan

¹¹⁸ İbn Haldûn *Mukaddime*, thk. Abdullah Muhammed ed-Derîş, Dımaşk 2004, 1/127-128.

¹¹⁹ Hadis-siyer ilişkisi hakkında bkz. Şulul, *Siyer Usûlü*, s. 145-160. Şaban Öz’ün, siyercilerin hadis usulünden yararlanmalarının gerekliliğini söylemekle birlikte bunun yeterli olmadığına ve ilaveten tarihçilikten de yararlanmak gerektiğine dair vurgusunun önemli ve yararlı olduğunu vurgulamak istiyoruz. Öz, *Siyer Usûlü*, s. 24-26.

siyer çalışmalarına dair genel geçer bir yöntem belirlemek zor olduğu için tarihin/siyerin yöntemini kendi içerisinde çıkararak biçimsel ve yorumsal olmak üzere iki aşamalı olarak incelenmelidir. Araştırmanın amacına ve haber tarzına göre ayrı ilkeler tespit edilmesi, yöntemin daha uygulanabilir bir noktaya taşınmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aktulum, Kubilay, *Metinlerarası İlişkiler*, Öteki Yayınevi Ankara 2000.
- Allen, Graham, *Intertextuality*, Routledge Taylor & Francis Group, London and New York 2000.
- Apaydın, Mehmet, *Siyer Kronolojisi*, Kuramer Yayınları, İstanbul 2018.
- Assmann, Jan, *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, çev. Ayşe Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015.
- Auge, Marc, *Unutma Biçimleri*, çev. Mehmet Sert, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, Hadisevi Yayınları, İstanbul 2006.
- Aysevener, Kubilay, "Anlamın Tarihselliği", *Anlam Kavramı Üzerine Yeni Denemeler*, haz. Sibel Kibar vdğr., Legal Kitapevi, İstanbul 2010, ss. 89-96.
- Bahtin, Mihail M., *Söylem Türleri ve Başka Yazılar*, çev. Okan N. Çiftçi, Metis Yayınları, İstanbul 2016.
- Barthes, Roland, *Göstergebilimsel Serüven*, çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993.
- Bauer, Thomas, *Müphemlik Kültürü ve İslâm Farklı Bir İslâm Tarihi Okuması*, çev. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul 2019.
- Bauman, Zygmunt, *Modernlik ve Müphemlik*, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2003.
- Bergson, Henri, *Madde ve Bellek Beden-Tin İlişkisi Üzerine Deneme*, çev. Işık Ergüden, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.
- Bultmann, Rudolf, "Ön Kabuller Olmaksızın Yorum Mümkün mü?", çev. Hafsa Fidan, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2006, c. 6, sy. 3, ss. 307-314.
- Cevizci, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 1999.
- Connerton, Paul, *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, çev. Alâeddin Şenel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999.
- Cürçânî, Ebû Bekr Abdülkâhîr b. Abdîrahmân b. Muhammed, *Delâilu'l-icâz*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1375/1956.
- Dürî, Abdülaziz, *Bahşûn fi neş'eti 'ilmi't-târîh inde'l-'Arab*, Mektebetü'l-abîkân, Riyad 2000.
- Eagleton, Terry, *İdeoloji*, çev. Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015.
- Ebeling, Herman L., "The Word Anachronism", *Modern Language Notes*, 1937, s. 52, sy. 2, ss. 120.
- Ebû Zeyd, Nasr Hâmid, "Hermetik ve Metin Yorumu", çev. Muhammed Coşkun, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, sy. 46, ss. 237-266.
- Ertaş, Mehmet Yaşar (ed.), *Tarih ve Diğer Bilimler Geçmişin Peşinde Disiplinlerarası Bir Kılavuz*, İdeal Yayınları, İstanbul 2021.
- Ezrakî, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Abdullah, *Ah'bâr Mekke ve mâ câ'e fihâ mine'l-âşâr*, thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş, 2 cilt, Mektebetü'l-Esedî, Mekke 2003.
- Fay, Brian, *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi Çokkültürlü Bir Yaklaşım*, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001.
- Fludemik, Monika, "Descriptive Lists and List Descriptions", *Style*, 2016, c. 50, sy. 3, ss. 309-326.
- Genette, Gerard, *Anlatının Söylemi Yöntem Hakkında Bir Deneme*, çev. Ferit Burak Aydın, Boğaziçi Üniv. Yayınevi, İstanbul 2011.
- Goffman, Erving, *Frame Analysis an Essay on the Organization of Experience*, Northeastern University Press, Boston 1986.
- Goody, Jack, *Yaban Aklın Evcilleştirilmesi*, çev. Koray Değirmenci, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Gordon, Scott, *Sosyal Bilimler Tarihi ve Felsefesi*, çev. Hasan T. Kösebalaban - Ümit Tatlıcan, Küre Yayınları, İstanbul 2020.
- Guiraud, Pierre, *Göstergebilim*, çev. Mehmet Yalçın, İmge Kitabevi, Ankara 1996.
- Günay, Doğan, *Metin Bilgisi*, Papatya Yayıncılık Eğitim, İstanbul 2017.
- Günay, Doğan, *Söylem Çözümlemesi*, Papatya Yayınları, İstanbul 2013.
- Halbwachs, Maurice, *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*, çev. Büşra Uçar, Heretik Yayınları, Ankara 2016.
- Halbwachs, Maurice, *Kolektif Hafıza*, çev. Banu Barış, Heretik Yayınları, Ankara 2017.
- Hamidullah, Muhammed, "Hicrî Takvim ve Tarihi Arkaplanı", *Hicrî Takvim ve Siyer Kronolojisi Etütleri/Makaleler*, çev. Kasım Şulul, Siyer Yayınları, İstanbul 2012.
- İbn Haldûn, *Mukaddime*, thk. Abdullah Muhammed ed-Derîş, 2 cilt, Dimaşık 2004.
- İbn İshâk, Muhammed b. Yesâr, *Kitâbu's-siyer ve'l-meğâzî*, thk. Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1978.
- İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 18 cilt, Dâru Sâdır, Beyrut 1994.
- Japp, Uwe, "Hermeneutik, Filoloji ve Edebiyat", çev. Doğan Özlem, *Hermeneutik Üzerine Yazılar*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2003, ss. 229-311.
- Kılıç, Sadık, "Metin Yorumlanmak ve Uygulanmak için Yorum ise Tarih ve İnsana Göredir!", *İslam ve Yorum: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar*, c. 2, Malatya İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara 2017, ss. 15-31.
- Lang, Katherine H., *Awa'il in Early Arabic Historiography: Beginnings and Identity in the Middle Abbasid Empire*, PhD diss., The University of Chicago, Illinois 1997.
- Mentz, Steve, *Break Up the Anthropocene*, University of Minnesota Press, London 2019.
- Moberg, A., "Nasi", *The Encyclopaedia of Islam*, ed. C. E. Bosworth vdğr., E. J. Brill, Leiden 1993, c. 7, ss. 977.
- Nora, Pierre, *Hafıza Mekânlar*, çev. Mehmet Emin Özcan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2006.
- Noth, Albrecht - Conrad, Lawrence I., *The Early Arabic Historical Tradition: A Source-Critical Study*, Gerlach Press, 2nd edition, Berlin 2021.
- Ong, Walter J., *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözlük Teknolojileşmesi*, çev. Sema Postacıoğlu Banon, Metis Yayınları, İstanbul 2014.
- Öz, Şaban, *İslâm Tarihi Metodolojisi*, Endülüs Yayınları, İstanbul 2017.
- Öz, Şaban, *Siyer Usûlü*, Endülüs Yayınları, İstanbul 2019.
- Öz, Şaban, *Hz. Peygamberin Siretiyle İlgili Mevzu Haberlerin Tarihi Değeri*, Endülüs Yayınları, İstanbul 2020.
- Özlem, Doğan, "Anlamdaki Yorum, Yorumdaki Anlam", *Anlam Kavramı Üzerine Yeni Denemeler*, haz. Sibel Kibar vdğr., Legal Kitapevi, İstanbul 2010.
- Palabıyık, M. Hanefî, "Felak ve Nâs Surelerinin Nüzul-Siyer İlişkisi Bağlamında Mekki ve Medeni Okunmasının Anlamı/Yorumu", *İslam ve Yorum: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar*, c. 1, Malatya İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara 2017, ss. 297-316.

- Richard, Mark, *Semantik Anlambilim Üzerine Yazılar*, çev. Halil Kayıkcı, İtalik Yayınları, Ankara 2015.
- Ricoeur, Paul, *Haflza, Tarih, Unutuş*, çev. M. Emin Özcan, Metis Yayınları, İstanbul 2012.
- Ricoeur, Paul, *Zaman ve Anlatı: İki Tarih ve Anlatı*, çev. Mehmet Rifat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.
- Rifat, Mehmet, *Göstergebilimin ABC'si*, Say Yayınları, İstanbul 2014.
- Rosenthal, Franz, "Awa'il", *The Encyclopedia of Islam*, c. 1, ed. H. A. R. Gibb vdğr., E. J. Brill, Leiden 1986, ss. 758.
- Saussure, Ferdinand de, *Genel Dilbilim Yazıları*, çev. Savaş Kılıç, İthaki Yayınları, İstanbul 2014.
- Sayın, Şârâ, "Yorumbilimsel Söyleşi", *Metinlerle Söyleşi*, Multilingual Yabancı Dil Yay., İstanbul 1999.
- Schacter, Daniel L., *Belleğin İzinde Beyin, Zihin ve Geçmiş*, çev. Eda Özgül, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.
- Sehâvî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrrahmân b. Muhammed, *el-lân bi't-tevbih li-men zemme't-târîh*, thk. Franz Rosenthal, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1407/1986.
- Sorabji, Richard, *Aristotle on Memory*, Brown University Press, Rhode Island 1972.
- Soysal, Mahmut Enes, "Tarih Biliminin Sosyal Bilimlerle İlişkisi ve Önemi Üzerine Genel Bir Bakış", *Atatürk Dergisi*, 2016, c. 1, sy. 1, ss. 343-404.
- Söylemez, M. Mahfuz, "Fil Hadisesi'nin Arap Yarımadasındaki Etkileri Üzerine Bir İnceleme", *İslâmî İlimler Dergisi*, 2006, c. 1, sy. 2, s. 115-130.
- Still, Judith - Worton, Michael, "Introduction", *Intertextuality Theories and Practices*, ed. Michael Worton - Judith Still, Manchester University Press, New York 1990.
- Subkî, Tâcüddîn Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi, *Tabakātu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, thk. Abdulfettah Muhammed el-Hulv - Mahmud Muhammed et-Tanahî, 10 cilt, İsa el-Babi el-Halebî, Kahire 1964.
- Şulul, Kasım, "Asr-ı Saadet'te Takvim", *Hicrî Takvim ve Siyer Kronolojisi Etütleri/ Makaleler*, Siyer Yayınları, İstanbul 2012.
- Şulul, Kasım, *Siyer Usûlü*, Ensar Yayınları, İstanbul 2019.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu't-Taberî Târîhu'l-umem ve'l-mulûk*, 6 cilt, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2012.
- Tabling, Jeremy, *On Anachronism*, Manchester University Press, New York 2010.
- van Dijk, Teun A., "Principles of Critical Discourse Analysis", *Discourse & Society* 1993, c. 4, sy. 2, ss. 249-283.
- Verbeeck, Georgi, "Anachronism and the Rewriting of History: The South Africa Case", *TD: The Journal for Transdisciplinary Research in Southern Africa*, 2006, c. 2, sy. 1, ss. 181-200.
- Veyne, Paul, *Tarih Nasıl Yazılır?*, çev. Nihan Özyıldırım, Metis Yayınları, İstanbul 2019.
- Wilson, John, *Dil, Anlam ve Doğruluk*, çev. İbrahim Emiroğlu - Abdullatif Tüzer, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002.
- Yesûî, Luvis Ma'lûf, *el-Müncid fi'l-luğa*, Dârü'l-Meşrik, Beyrut 1986.
- Yiğit, İsmail, "Metin Tenkidine Dair", *İslâmî İlimlerde Metodoloji/Usûl Mes'alesi II*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009, ss. 516-519.